

Małgorzata Anna Nowojowska
Kraków

ARCHIWALIA URZĘDOWE W SŁUŻBIE GENEALOGII.
PRZYCZYNEK DO ROLI KOPERT DOWODÓW OSOBISTYCH
I DOKUMENTÓW MELDUNKOWYCH Z LAT 1931–1975
JAKO ŹRÓDŁA DO BADAŃ GENEALOGICZNYCH

Słowa kluczowe:

dowód osobisty, koperta dowodu osobistego, domowa książka meldunkowa, karta rejestru mieszkańców

Stwierdzenie, że administracja urzędowa służy jakiegokolwiek dziedzinie życia jest zgola kontrowersyjne. Z punktu widzenia genealogii urzędy stanowią wytwórcę i przechowawcę materiałów źródłowych. Istotną grupę tych akt stanowi zespół kopert dowodów osobistych i dokumentów meldunkowych. Stan zachowania dokumentów i sposób ich udostępniania jest często kwestionowany przez badaczy¹. Zatem czy w takiej sytuacji można mówić o służbie urzędniczej? Co wpłynęło na tak negatywną opinię o niej i czy słusznie? Jaki jest stan zachowania materiałów archiwalnych? Ocena przedstawionego zagadnienia wymaga znajomości historii dokumentacji ewidencyjnej i litery prawa. Obecnie brak jest jednak kompleksowych publikacji na temat wymienionych form ewidencji ludności z uwzględnieniem ich aspektu archiwalno–historycznego. Wiedza na ich temat jest niezbędna dla dokonania osądu nad rolą archiwaliów urzędowych we współczesnej genealogii.

Dla potrzeb niniejszej pracy za przedmiot badawczy wyznaczono zespół dokumentów przechowywanych w urzędzie miejskim w Krakowie. Jeżeli chodzi o dokumenty meldunkowe, badaniu zostały poddane materiały źródłowe obejmujące lata 1931–1975, w tym różnego typu domowe i gromadzkie księgi meldunkowe, a także karty rejestru mieszkańców. W celu przeanalizowania kopert dowodów osobistych badaniu poddano trzy zespoły akt. Pierwszy zespół stanowią koperty dowodów osobistych wydanych przez byłe Komendy Miejskie i Powiatowe Milicji

¹ J. Górski, *Teczki osobowe/koperty dowodowe. Materiały źródłowe wydanych dowodów osobistych*, „Rocznik Wielkopolskiego Towarzystwa Genealogicznego. Gniazdo”, Gniezno 2010, s. 16-21.

Obywatelskiej. Kolejne zaś dotyczą kopert dowodów osobistych wydanych przez organy byłych Prezydiów i Urzędów Dzielnicowych dla krakowskich dzielnic Śródmieścia, Krowodrzy, Podgórza i Nowej Huty, a także koperty dowodów osobistych wydanych przez Prezydenta Miasta Krakowa. W tym miejscu zaznaczyć należy, że badane dokumenty dotyczyły tylko osób zmarłych, w przypadku których ustawa o ochronie danych osobowych nie ma zastosowania².

I. Koperty dowodów osobistych w ujęciu historycznym, społecznym i prawnym

Przez koperty dowodowe, w myśl obecnie obowiązujących przepisów, rozumiemy całość dokumentacji związanej z dowodami osobistymi, która została sporządzona w formie papierowej. Jest ona przechowywana, zgodnie z nazwą, w kopertach, oznaczonych imieniem i nazwiskiem wnioskodawcy, imieniem ojca, datą urodzenia, numerem PESEL, a także serią i numerem dowodu osobistego³.

Generalnie obowiązuje zasada gromadzenia wszystkich dokumentów w jednej kopercie dowodu osobistego, przez co należy rozumieć, że koperta jest przenoszona w ślad za wnioskodawcą, który składał kolejne wnioski o wydanie dowodu. W praktyce koperta była zakładana w chwili wydania pierwszego dowodu potwierdzającego tożsamość. Działo się tak niezależnie od organu, który przedmiotowy dokument wydał. Owa koperta przechowywana była w jednostce, która wydała dokument. W sytuacji, gdy posiadacz dowodu składał wniosek o wydanie nowego dokumentu w innym miejscu, nowy organ odpowiedzialny za wydanie dokumentu zwracał się do poprzedniego wystawcy z wnioskiem o przesłanie koperty dowodowej. Po śmierci właściciela dowodu osobistego koperta była przechowywana przez organ, który wydał ostatni dowód. Zasada ta jest przejrzysta i z punktu widzenia pragmatyki urzędowej zgoda uzasadniona. Wszelkie wnioski o wydanie dowodu oraz dokumenty załączane do nich przez wnioskodawców są grupowane i przechowywane w jednym miejscu. Pomimo, iż z punktu widzenia osoby przeprowadzającej kwerendę genealogiczną powyższa reguła jest pozytywna, należy mieć świadomość, że na stan zachowania zespołu kopert dowodów osobistych wpływ miały także inne czynniki. Badacz zajmujący się analizą tych dokumentów musi dysponować wiedzą z zakresu historii ustroju

² Dz. U. 2014 r. poz. 1182 (Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku o ochronie danych osobowych - tekst jednolity), art. 2 ust. 1. Zgodnie z odpowiedzią Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych ustawę stosuje się jedynie do ochrony danych osobowych osób fizycznych. Zgodnie z powszechnie obowiązującą definicją osoby fizycznej, osoby zmarłe nie mogą być podmiotem praw i obowiązków w stosunkach prawnych. Nie mogą być tym samym uznane za osoby fizyczne. W związku z powyższym ich dane nie podlegają prawnej ochronie. Źródło: URL <www.giodo.gov.pl/319/id_art/974/j/pl>, [dostęp: 15.03.2016].

³ Dz. U. 2010 nr 167 poz. 1131 (Ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 roku o dowodach osobistych), art. 62 pkt. 3.

i prawa w Polsce, a także administracji oraz archiwistyki. Tylko całościowe spojrzenie na kwestie kopert dowodów osobistych, pod kątem wymienionych aspektów pozwoli zrozumieć problematykę omawianego zagadnienia. Umożliwi to także dokonanie rzetelnej oceny problemu zachowania kopert dowodów osobistych, zarówno z punktu widzenia ich wystawców i przechowawców akt, jak i z punktu widzenia osób poszukujących materiałów źródłowych.

Zasadniczo, badając kwestię kopert dowodów osobistych, można przyjąć podział chronologiczny z punktu widzenia prawodawstwa. Zostało bowiem wydanych pięć głównych aktów prawnych, regulujących kwestę wydawania dowodów osobistych i prowadzenia ewidencji meldunkowych. Pierwszy stanowi Rozporządzenie Prezydenta RP z 1928 roku, regulujące kwestie ewidencyjne w Polsce okresu dwudziestolecia międzywojennego. Kolejno zaś obowiązywał dekret z 1951 r. o dowodach osobistych, a następnie ustawy z 1961 i 1974 r. regulujące te kwestie. Obecnie, od dnia 1 marca 2015 r. obowiązuje ustawa z 2010 r. o dowodach osobistych. Oczywiście należy mieć świadomość, iż wszystkie powyższe akty są tylko osnową prawodawstwa. Każdy akt powiązany jest z aktami wykonawczymi, a także z aktami zmieniającymi⁴.

Już w dwudziestolecu międzywojennym została dostrzeżona kwestia migracji Polaków, czego odzwierciedlenie możemy odnaleźć w prawodawstwie przywołanej epoki. Prezydent Ignacy Mościki rozporządzeniem wydanym w 1928 r. zlecił „gminom wiejskim i miejskim” zadania związane z „ewidencją i kontrolą ruchu ludności.” Prezydent rozumiał przez takową kontrolę wprowadzenie obowiązku meldunkowego, a także ustanowił przytoczonym rozporządzeniem możliwość dobrowolnego posiadania dowodu osobistego⁵. Powyższe przepisy zapoczątkowały tworzenie istotnego zbioru akt urzędowych, którymi są księgi meldunkowe i koperty dowodów osobistych.

Powszechny obowiązek posiadania dokumentu potwierdzającego tożsamość został wprowadzony w Polsce dekretem z dnia 22 października 1951 r. Przepisy te zobowiązywały do posiadania dowodów osobistych wszystkich obywateli, którzy ukończyli 18 rok życia⁶. Dla tych zaś, którzy „uchylali się od obowiązku posiadania dowodu osobistego” prawodawca przewidywał sankcje w postaci „kary aresztu do

⁴ Dz. U. 2010 nr 167 poz. 1131. W internetowym Systemie Aktów Prawnych na stronie internetowej Sejmu RP przy Ustawie z dnia 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych w zakładce akta uchylone znajdują się wszelkie akty prawne regulujące kwestię dowodów osobistych przed marcem 2015 r. Źródło – URL <www.sejm.gov.pl>, [dostęp 20.03.2016 r.]

⁵ Dz. U. 1928 nr 32 poz. 309 (Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 marca 1928 roku o ewidencji i kontroli ruchu ludności), art. 1.

⁶ Dz. U. 1951 nr 55 poz. 382 (Dekret z dnia 22 października 1951 roku o dowodach osobistych), art. 1.

lat dwóch lub grzywny do 10 tysięcy złotych⁷. Uwzględniając historyczne realia Polski lat pięćdziesiątych XX w., szczególną uwagę należy zwrócić na uzasadnienie wprowadzenia przez władzę ludową owej przymusowej formy ewidencji. Twórcy dekretu⁸ już we wstępie do omawianego dokumentu wyjaśnili, że decyzja ta jest „dojrzałą potrzebą wprowadzenia jednolitego systemu dowodów osobistych odpowiadającego nowym warunkom”, która jest wynikiem „ustabilizowania się stosunków ludnościowych i postępującą szybko rozbudową życia gospodarczego i kulturalnego w Polsce Ludowej”⁹. Fakt wprowadzenia przymusowego posiadania dowodu osobistego jest istotny, szczególnie w zestawieniu z aktem, który dekret z 1951 roku uchylał. Mowa tu o przywołanym już w tej rozprawie rozporządzeniu prezydenta Ignacego Mościckiego z 1928 r., który posiadanie dowodu osobistego uczynił jedynie czynnością dobrowolną. Władza ludowa zamieniła ową dobrowolność, przyznaną Polakom w dobie Drugiej Rzeczypospolitej na przymus w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Chciała w ten sposób sprawować znaczną kontrolę nad obywatelami. Prawodawcy wykorzystali przy tym przyzwyczajenie ludności do posiadania dokumentu tożsamości, jakim były karty rozpoznawcze (Kenkarty) wprowadzone w 1939 r. przez Hansa Franka¹⁰. W tym stanie rzeczy należy dopatrywać się przyczyn zaakceptowania przez Polaków nowego, przymusowego, ale polskiego dokumentu. Społeczeństwo było w tym okresie wycieńczone wydarzeniami II wojny światowej, przez co z chęcią odrzucało wszelkie elementy związane z okupacją niemiecką. Ten nurt społeczny sprytnie wykorzystwała władza ludowa, nadając sobie, pod pretekstem wydawania dowodów osobistych, uprawnienia do przechowywania obszernych danych o wszystkich obywatelach.

Wykazana powyżej chęć kontrolowania obywateli polskich paradoksalnie wymusiła na prawodawcach szybką zmianę przepisów regulujących kwestie dowodów osobistych. Wynikło to z faktu, że dekret z 1951 r. przewidywał zaledwie pięcioletnią ważność wydawanych dokumentów¹¹. Należy domniemywać, iż ogromna ilość wniosków, a także prawdopodobnie wysokie koszty przedsięwzięcia zmusiły Radę Państwa do wydania w 1956 r. dekretu zmieniającego ten sprzed 5 lat. Generalnie zmiana dotyczyła jedynie kwestii okresu ważności dowodów osobistych. Usankcjonowano na mocy nowych przepisów możliwość przedłużenie

⁷ Tamże, art. 19.

⁸ Tamże, wstęp dekretu. Dekret stanowi postanowienie Rady Ministrów, zatwierdzone przez Radę Państwa.

⁹ Tamże, wstęp dekretu.

¹⁰ A. Markowski, R. Pawelec, *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Wilga 2002, s. 375.

¹¹ Dz. U. 1951 nr 55 poz. 382, art. 6.

ważności dowodów osobistych.¹² Nie bez znaczenia jest data wydania dekretu zmieniającego, który zaczął obowiązywać dokładnie pięć lat po wprowadzeniu obowiązku posiadania dowodu, a więc dokładnie w okresie kiedy wszyscy obywatele musieli wymienić dowody osobiste wydane na początku lat pięćdziesiątych.

Owe wycofanie się z pierwotnego założenia stanowiło swoistą, biurokratyczną klęskę władz ludowych. W praktyce oznaczało to wprowadzenie od lat sześćdziesiątych bezterminowych dowodów osobistych, które obywatele wymieniali zasadniczo jedynie w przypadku zmiany nazwiska lub w momencie utraty albo zniszczenia dokumentu. Niektórzy nawet jako powód wymiany dokumentu podawali nieaktualność zamieszczonej w dowodzie fotografii. Wszelkie zmiany danych osobowych były wpisywane do kart dowodów osobistych. Procedura ta dotyczyła m.in. umieszczenia informacji o zmianie miejsca zamieszkania i zmianie stanu cywilnego, w przypadku gdy nie skutkowała ona zmianą nazwiska posiadacza dowodu. W dowodzie wpisywane były także informacje o potomstwie właściciela dokumentu, o miejscu i okresie jego zatrudnienia, grupie krwi, o służbie wojskowej czy o kwestiach bankowych¹³. W wielu przypadkach, w wyniku przedłużenia ważności dowodów osobistych, ludzie legitymowali się owym bezterminowym dowodem tożsamości przez większość swojego życia¹⁴. Również kolejne, wprowadzone w 1974 r. przepisy regulujące sprawy związane z dowodami osobistymi przewidywały dla nich „ważność na czas nie oznaczony”¹⁵. Należy podkreślić, iż taki stan rzeczy skutkowało umieszczeniem wszelkich informacji o użytkowniku dowodu osobistego w jednym miejscu, co miało duże znaczenie w przypadku kontroli dokumentów, dokonywanej przez uprawnione organy, w tym szczególnie przez służby bezpieczeństwa publicznego.

Ustawa o ewidencji ludności i dowodach osobistych z 1974 r., z późniejszymi zmianami, obowiązywała do 1 marca 2015 r., kiedy to została zastąpiona obecnie obowiązującą ustawą o dowodach osobistych z 2010 r.¹⁶ Od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. konsekwentnie zmniejszała się ilość danych umieszczanych w dowodzie osobisty.

Przywołane w pierwszej części tej rozprawy akty prawne regulowały nie tylko tryb wydawania dowodów osobistych w latach, których dotyczyły, lecz

¹² Dz. U. 1956 nr 21 poz. 101 (Dekret z dnia 13 czerwca 1956 roku o zmianie dekretu o dowodach osobistych), art. 1.

¹³ Dz. U. 1974 nr 14 poz. 85 (Ustawa z dnia 10 kwietnia 1974 roku o ewidencji ludności i dowodach osobistych), art. 40.

¹⁴ Informacje na podstawie analizy zespołu kopert dowodów osobistych przechowywanych w Referacie Archiwum Urzędu Miasta Krakowa (dalej: Archiwum UMK).

¹⁵ Dz. U. 1974 nr 14 poz. 85, art. 37.

¹⁶ Dz. U. 2010 nr 167 poz. 1131 (Ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 roku o dowodach osobistych).

także szczegółowo określały organ uprawniony do wydawania omawianych dokumentów.

II. Dowody osobiste w Polsce - forma dokumentu i stan zachowania zespołu kopert dowodów osobistych

W okresie dwudziestolecia międzywojennego ogół ludności potwierdzał swoją tożsamość przy pomocy „wszelkiego rodzaju dokumentów wydanych przez władze publiczne (...) a w braku takich dowodów – potwierdzenie wiarygodnych osób”, przez co należy rozumieć zeznania świadków¹⁷. W praktyce oznaczało to, iż w celu potwierdzenia swojej tożsamości wystarczyło przedstawić akt urodzenia lub ustne poświadczenie innych osób potwierdzające dane personalne.

Pierwsze przedwojenne dowody osobiste były dobrowolnymi dokumentami potwierdzającymi tożsamość, które wedle rozporządzenia z 1928 r. były wydawane jedynie dla „ułatwienia legitymowania się”¹⁸. Z racji tego, iż dowody osobiste były dokumentami odpłatnymi i nie obligatoryjnymi, tylko nieliczni pozwalali sobie na to udogodnienie. Można ponadto przypuszczać, że dla większości ludzi wprowadzony dokument był po prostu zbędny. Szczegółowe przepisy dotyczące wydawania dowodów osobistych określało rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych Sławoja Składkowskiego z listopada 1928 r. Organem właściwym do wydania dokumentu potwierdzającego tożsamość była gmina, w której wnioskodawca był zameldowany. Do wniosku należało załączyć dwie fotografie o wymiarach 4 na 5 centymetrów, a także uiścić opłatę w wysokości 60 groszy „tytułem zwrotu kosztów druku”, a nie opłaty skarbowej¹⁹. Dowód osobisty stanowiła „karta sztywnego papieru koloru szaro-niebieskiego, wymiarów 12x16 cm, złożona przez środek”. Według wzoru dowód osobisty składał się z czterech stron. Pierwsza zawierała informacje o wystawcy dokumentu. Druga dotyczyła danych osobowych posiadacza dowodu. Na trzeciej stronie umieszczano fotografię podpisaną własnoręcznie przez odbiorcę dokumentu. Przewidziane było tu także miejsce na poświadczenie obywatelstwa polskiego. Ostatnia strona zawierała wyciąg z rozporządzenia prezydenta z 1928 roku, które stanowiło podstawę wydania dokumentu²⁰. W praktyce był to blankiet,

¹⁷ Dz. U. 1928 nr 32 poz. 309, art. 17. Należy tu zaznaczyć, że zły stan zachowania przedwojennych aktów stanu cywilnego, załączanych do wniosków o wydanie dowodów osobistych wynikał z faktu, iż ludzie legitymowali się np. aktem urodzenia, który przykładowo z powodu zniszczenia ksiąg parafialnych w czasie I wojny światowej był jedynym zachowanym dokumentem, bez możliwości jego odtworzenia.

¹⁸ Tamże, art.18.

¹⁹ Dz. U. 1928 nr 100 poz. 898 (Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 29 listopada 1928 roku o dowodach osobistych), paragraf 1.

²⁰ Tamże, zał. nr 1 – wzór dowodu osobistego.

który po złożeniu w wewnętrznej części zawierał dane personalne posiadacza dowodu, zdjęcie i potwierdzenie obywatelstwa. Na zewnątrz zaś pozostawała część tytułowa z oznaczeniem wystawcy oraz fragmenty rozporządzenia. Strona zewnętrzna była faktycznie w tonacji szarej. Wewnątrz natomiast sztywny papier był szaroróżowy. Fotografie były zabezpieczone dwoma owalnymi pieczęciami wystawcy dokumentu²¹.

Na gminy został nałożony jednocześnie obowiązek prowadzenia rejestrów wydanych dowodów osobistych. Były one sporządzane w formie tabeli, w którą wpisywano nazwisko i imię wnioskodawcy, datę i miejsce urodzenia, numer i datę wydania dowodu, a także adres właściciela dowodu²². Pozycje w rejestrze były ułożone wg kolejności wydanych dowodów osobistych, nie zaś w sposób alfabetyczny wg nazwisk wnioskodawców.

W tym miejscu należy dla porządku przedstawić drugie, tym razem obligatoryjne zadanie, które zostało powołane do życia rozporządzeniem prezydenta z 1928 r. Mowa tu o prowadzeniu ewidencji meldunkowej. W myśl powyższych przepisów owemu przymusowi podlegał każdy „kto przebywa w jakiegokolwiek miejscowości dłużej niż 24 godziny”. Obowiązek zameldowania został nałożony na właścicieli lub dzierżawców nieruchomości²³. Meldunek miał istotne znaczenie z punktu widzenia dowodów osobistych. Określał bowiem gminę kompetentną ze względu na zasięg terytorialny do sporządzenia omawianego dokumentu. Szczegółowe przepisy wykonawcze w zestawieniu z ich praktycznym zastosowaniem, a także z analizą stanu zachowania przedwojennych dokumentów meldunkowych zostaną omówione w dalszej części rozprawy poświęconej temu zagadnieniu.

Wydawanie obowiązkowych dowodów osobistych, wprowadzonych dekretem w 1951 r., prawodawcy zlecieli komendom powiatowym i miejskim Milicji Obywatelskiej. Zachowana została przy tym przedwojenna zasada regulująca kompetencyjność organu wystawiającego dokument wg miejsca zamieszkania wnioskodawcy.²⁴ Zlikwidowano natomiast możliwość potwierdzania tożsamości dowolnym urzędowym dokumentem czy zeznaniami świadków, jak było w dwudziestoleciu międzywojennym. Uczyniono tym samym dowody osobiste „jedynymi dokumentami stwierdzającymi tożsamość osób”.²⁵ Swoją rolę jako dokument ewidencyjny straciły tym samym dowody osobiste wydane w latach trzydziestych XX w. i karty rozpoznawcze z okresu okupacji.

²¹ Archiwum UMK, sygn. 4707/1513 AB 1871177.

²² Dz. U. 1928 nr 100 poz. 898, zał. nr 2 – wzór tabeli do prowadzenia ewidencji dowodów osobistych.

²³ Dz. U. 1928 nr 32 poz. 309, art. 7.

²⁴ Dz. U. 1951 nr 55 poz. 382, art. 8.

²⁵ Tamże, art. 5 pkt. 1.

W celu otrzymania dowodu osobistego Polacy zobowiązani byli przedłożyć w Biurze Dowodów Osobistych²⁶ wypełnioną ankietę, do której musieli obligatoryjnie załączyć świadectwo urodzenia, potwierdzenie zameldowania, zaświadczenie z miejsca pracy oraz trzy fotografie, a w przypadku mężczyzn także dokumenty wojskowe.²⁷ Wnioskodawca zobowiązany był zwrócić również dokument tożsamości, którym do tej pory się posługiwał²⁸. Dzięki tej praktyce w kopertach dowodowych, do których składano wszelkie załączane do ankiety dokumenty często zachowały się przedwojenne dowody osobiste lub karty rozpoznawcze.

Ankiety z lat pięćdziesiątych składają się z 17 punktów i zawierają wyraźne odwołania do czasów II wojny światowej. Obok podstawowych danych personalnych wnioskodawca ujawniał w niej zawód wykonywany przed 1939 roku oraz ten wykonywany obecnie, a więc w dniu składania ankiety. W kwestii miejsca zamieszkania wskazywano adres przedwojenny, ten z okresu okupacji oraz powojenny. Podobny podział chronologiczny tyczył się także przebiegu służby wojskowej. Szczegółowo badano ponadto kwestię zmiany nazwiska i imienia w okresie od 1939 do 1944 r.²⁹

Przed wydaniem dowodu osobistego pracownik, który przyjął ankietę sporządzał kartę dowodu osobistego. Była to dwustronna karta sztywnego papieru o wymiarach 105x150 milimetrów. Na pierwszej stronie umieszczano podstawowe dane z ankiety oraz serię i numer nadanego dowodu osobistego. Na drugiej zaś stronie znajdowała się fotografia oraz potwierdzenie odbioru dowodu osobistego. Należy podkreślić, że owe potwierdzenie zawierało nie tylko własnoręczny podpis wnioskodawcy, lecz także odciski jego linii papilarnych. Karta określała także termin ważności wydanego dowodu osobistego³⁰.

Dla porządku wypada w tym miejscu omówić zagadnienie rejestrów, jakie powstawały w procesie wystawiania dokumentów potwierdzających tożsamość. Mowa tu o rejestrach stworzonych przez Komendy Milicji Obywatelskiej w latach 1951–1974, a więc w okresie, w którym owe komendy miały kompetencje do wydawania dowodów osobistych. W badanym na potrzeby tej pracy zespole kopert dowodów osobistych dotyczących dowodów wystawionych dla mieszkańców Krakowa zachowały się dwa rodzaje rejestrów wytworzonych przez byłe Komendy Miejskie i Powiatowe Milicji Obywatelskiej w Krakowie. Pierwszy rejestr stanowią

²⁶ Biura Dowodów Osobistych stanowiły komórki Milicji Obywatelskiej odpowiedzialne za wystawianie dowodów osobistych.

²⁷ Dz. U., 1951 nr 55 poz. 382, art. 9.

²⁸ Tamże, art. 13 pkt. 2.

²⁹ Archiwum UMK, Koperta dowodu osobistego Pani Genowefy Urbanek, ZL 2054569, ankieta z 1952 r., wniosek o wydanie dowodu z 1963 roku.

³⁰ Tamże, karta zawierająca potwierdzenie odbioru dowodu osobistego z 1953 r.

Kartoteki Imienne Wydanych Dowodów Osobistych. Jest to zbiór sztywnych kart papieru zawierających jedynie podstawowe dane personalne identyfikujące wnioskodawcę. Są nimi imię i nazwisko, data urodzenia, imię ojca oraz seria i numer wydanego dowodu osobistego. Kartoteki te uporządkowane są w sposób alfabetyczny według nazwisk. Drugi rejestr jest zbliżony formą do rejestrów przedwojennych. Stanowi zbiór kart formatu A4, na które w tabele wpisywane były dane o odbiorcach dowodów osobistych. Wpisy sporządzane były według kolejności wystawianych dokumentów, a więc według serii i numeru nadanego dowodu osobistego.³¹ Dla miasta Krakowa zachowała się całość rejestrów dowodów osobistych wydawanych przez komendy milicji. W praktyce, dla potrzeb dokonania kwerendy oba rejestry są niezbędne i wzajemnie się uzupełniają. Kartoteki nie zawierają bowiem żadnych informacji o dalszych losach dokumentów. Są natomiast niezbędne do ustalenia serii i numeru dowodu osobistego, którym wnioskodawca się posługiwał. Dysponując tymi danymi można dokonać dalszej kwerendy w rejestrach tabelarycznych. W tabele zaś, w przeciwieństwie do kartotek, wszelkie informacje o dokumentach były wpisywane w kolumnę „Uwagi”. Tym sposobem możemy odnaleźć informacje o wymianie dowodu, o zmianie nazwisk, o wyjeździe wnioskodawcy poza granice kraju, a także o śmierci posiadacza dowodu osobistego. Informacje te zapisywane były jedynie w formie lakonicznych uwag i nie zawierały szczegółowych danych. W tym miejscu należy podkreślić kontrowersyjną formę postępowania z kopertami dowodów osobistych wydanych przez Milicję Obywatelską w przypadku śmierci wnioskodawcy. Pracownik prowadzący rejestr wydanych dowodów osobistych po otrzymaniu informacji o śmierci wnioskodawcy w kolumnę „Uwagi” wpisywał formułę „skasowano ...[data dzienna]...zgon”³². Taki zapis skutkował bezpowrotnym zniszczeniem koperty dowodu osobistego.

Na mocy ustawy z dnia 10 kwietnia 1974 r. o ewidencji ludności i dowodach osobistych uprawnienia do wydawania dowodów osobistych zostały odebrane komendom milicji obywatelskiej. Od tej pory zadanie to ustawodawca zlecił „terenowym organom administracji państwowej stopnia powiatowego”. Ponownie zachowana została przy tym zasada uzależnienia kompetencji organu od miejsca stałego zamieszkania wnioskodawcy.³³ Poza wystawcą dokumentów forma dowodów osobistych niewiele się zmieniła. Dalej dokument tożsamości stanowił

³¹ Archiwum UMK, Kartoteki Imienne Wydanych Dowodów Osobistych i Rejestry Wydanych Dowodów Osobistych przez byłe Miejskie i Powiatowe Komendy Milicji Obywatelskiej w Krakowie.

³² Karta z Rejestru Wydanych Dowodów Osobistych dot. dowodów osobistych serii ZL od numeru 161950 do 1619520, str. 26.

³³ Dz. U. 1974 nr 14 poz. 85 (Ustawa z dnia 10 kwietnia 1974 roku o ewidencji ludności i dowodach osobistych), art. 46 punkt 1-2.

wydawaną „na czas nieoznaczony”³⁴ książeczkę, w którą wpisywano ewentualne zmiany danych jej posiadacza.

Biorąc pod uwagę stan zachowania kopert dowodów osobistych, z punktu widzenia genealogii, zmiana wystawcy dokumentu okazała się istotna. Do 1974 r. jedynym wystawcą i przechowawcą omawianych tu kopert dowodów osobistych były komendy Milicji Obywatelskiej. Po wprowadzeniu w 1974 roku nowej ustawy zadania wystawcy zostały zlecone urzędom organów państwowych. Tym samym urzędy te stawały się przechowawcą kopert z wystawionymi przez siebie dokumentami. Po 1974 r. wnioskodawca zwracał się o wydanie dowodu osobistego do urzędu. Ten z kolei, zgodnie z zasadą gromadzenia dokumentów w jednej kopercie dowodu osobistego, zwracał się do poprzedniego wystawcy dokumentu z prośbą o przekazanie całości dokumentacji. Za sprawą tej praktyki koperty podległe Milicji Obywatelskiej były przekazywane do urzędów państwowych. W tym stanie rzeczy koperty dowodów osobistych były gromadzone zarówno przez Komendy Milicji Obywatelskiej, jak i przez urzędy. Należy pamiętać, że dowody osobiste były wydawane na czas nieoznaczony. W związku z powyższym, wprowadzenie nowej ustawy w 1974 r. nie obowiązywało obywateli do wymiany dokumentu. Taki dualizm w kwestii przechowawcy akt miał bezpośredni wpływ na sposób postępowania z kopertami dowodów osobistych po śmierci wnioskodawcy. W sytuacji, gdy posiadacz dowodu zmarł w chwili, gdy legitymował się dowodem osobistym wystawionym jeszcze przez Milicję Obywatelską jego koperta dowodu osobistego była niszczone. Wynikało to z faktu, iż jej przechowawcą była komenda milicji. Inaczej rzecz miała się w przypadku, gdy wnioskodawca dowód osobisty wymienił na ten, wystawiany przez urzędy. W tej sytuacji koperty dowodów osobistych nie były niszczone bezpośrednio po śmierci jego posiadacza. Czas przechowywania był bowiem w tym przypadku ściśle regulowany przez przepisy administracyjne. Każdy dokument wystawiany przez urząd państwowy podlega klasyfikacji. Jest mu nadawane hasło klasyfikacyjne, które jest ściśle powiązane z okresem przechowywania dokumentów po zakończeniu sprawy. Za zakończenie sprawy dla kopert dowodów osobistych należy rozumieć śmierć posiadacza dowodu osobistego. Owa klasyfikacja tyczyła się także kopert dowodów osobistych.

Okres przechowywania kopert dowodów osobistych był różny. Regulował go Jednolity Rzeczowy Wykaz Akt, tj. JRWA, który obowiązywał w chwili śmierci posiadacza dowodu osobistego. JRWA stanowi akt prawny klasyfikujący dokumenty urzędowe. W 1974 r. koperty miały nadane hasło klasyfikacyjne 6222 i jako „teczki osobowe osób, którym wydano dowody osobiste” powinny być przechowywane

³⁴ Tamże, art. 41 punkt 3.

przez 50 lat³⁵. Celowo użyto w tym miejscu określenia „powinny”, ponieważ w późniejszych latach okres przechowywania kopert dowodów osobistych osób zmarłych uległ zmianie. Pięćdziesięcioletni okres przechowywania obowiązywał jeszcze w 1999 r.³⁶ W 2003 r. wprowadzono jednak przepisy radykalnie skracające ten czas. JRWA z 2003 roku dopuścił możliwość brakowania (niszczenia) dokumentacji wydawanych dowodów osobistych po upływie 10 lat od śmierci posiadacza dowodu tożsamości³⁷. Takie rozstrzygnięcie miało destrukcyjny wpływ na stan zachowania kopert dowodów osobistych w urzędach. Przepisy te zostały zmienione dopiero w 2011 r., kiedy to okres przechowywania kopert dowodów osobistych został znacząco zwiększony. Tym sposobem od 2011 r. w Polsce obowiązują 3 typy czasookresów przechowywania kopert dowodów osobistych. Dla dokumentów wydanych przed 1979 r. (włącznie) przewidziano zakwalifikowanie akt do kategorii „A”, co oznacza wieczyste przechowywanie dokumentów. Dla kopert dowodów osobistych wydanych w latach 1980–2010 przewidziano pięćdziesięcioletni okres przechowywania (kategoria BE50). W przypadku tych kopert dowodów osobistych, po upływie 50 lat Archiwum Narodowe będzie zobowiązane do przeprowadzenia ekspertyzy dokumentów przed wydaniem zgody na ich wybrakowanie, przy czym może także te dokumenty zakwalifikować do kategorii „A”, oznaczającej trwałe przechowywanie akt. Dziesięcioletni okres przechowywania przewidziano jedynie dla dowodów osobistych wydanych po 2011 r.³⁸

Przedstawione powyżej prawne rozwiązania są rozstrzygające w kwestii stanu zachowania zespołu kopert dowodów osobistych. Niestety z punktu widzenia urzędów należy przyznać, że miały one pełne prawo do wytypowania kopert, którym minął dziesięcioletni okres przechowywania. Następnie zaś, zgodnie z obowiązującymi w latach 2003–2011 przepisami, mogły te koperty w świetle

³⁵ Zarządzenie Nr 36 Ministerstwa Administracji, Gospodarki i Ochrony Środowiska z dnia 12.12.1975 roku. Jednolity Rzeczowy Wykaz Akt dla Urzędów Terenowych Organów Administracji Państwowej, hasło klasyfikacyjne 6222.

³⁶ Dz. U. 1999 nr 112 poz. 1319 (Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 22 grudnia 1999 roku w sprawie instrukcji kancelaryjnej dla organów gmin i związków międzygminnych). Symbol klasyfikacyjny 5126, hasło klasyfikacyjne „Dokumentacja dotycząca dowodów tożsamości osób, które wyjechały za granicę lub zmarły”, okres przechowywania 50 lat.

³⁷ Dz. U. 2003 nr 69 poz. 636 (Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów w sprawie instrukcji kancelaryjnej dla organów gmin i związków międzygminnych), symbol klasyfikacyjny 5122, hasło klasyfikacyjne „Dokumentacja wydawanych dowodów osobistych (koperty dowodów osobistych)”, okres przechowywania 10 lat. Okres liczony od daty zgonu.

³⁸ Dz. U. 2011 nr 14, poz. 67 (Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 2011 roku. Jednolity Rzeczowy Wykaz Akt organów gmin i związków międzygminnych oraz urzędów obsługujących te organy i związki), symbol klasyfikacyjny 5344, hasło klasyfikacyjne „obsługa dowodów osobistych”, okresy przechowywania: 10 lat, 50 lat, wieczyste przechowywanie (kat. „A”).

prawa wybrakować. Natomiast z punktu widzenia badaczy takie rozwiązanie bezpowrotnie uniemożliwiło kwerendę, co dla genealogii w wielu przypadkach oznacza całkowitą utratę jakiegokolwiek możliwości odtworzenia losów ludzi żyjących, np. w okresie II wojny światowej. Osądu tego stanu rzeczy wypada dokonać także w aspekcie historycznym i etycznym. Dla historyków każde zniszczenie materiałów źródłowych stanowi swoistą „zbrodnię”. Dokumenty gromadzone w kopertach dowodów osobistych były źródłami, które świadczyły o życiu całego narodu na przestrzeni ponad 80 lat. W chwili ich wybrakowania bezpowrotnie przepadły akta niemożliwe już obecnie do odtworzenia. W tym miejscu dotykamy etycznego wymiaru badanej kwestii. W przypadku większości dokumentów urzędowych strony postępowania otrzymują oryginał dokumentów, w urzędach zaś archiwizowane są jedynie duplikaty owych pism. Niestety, w kwestii kopert dowodów osobistych wnioskodawca otrzymywał jedynie dokument tożsamości. Całość dokumentacji nie była mu zwracana po potwierdzeniu danych, przedstawionych przez niego we wniosku o wydanie dowodu osobistego. Załączone do wniosków dokumenty były gromadzone w kopertach. W tym stanie rzeczy były to więc dokumenty bezsprzecznie unikatowe. Jako korzystający z usług urzędów oczekujemy, iż organy te będą postępować zgodnie z prawem. Niestety w latach 2003–2011 prawo w kwestii okresu przechowywania kopert dowodów nie stało po stronie badaczy. Od uznania urzędników zależało zachowanie lub zniszczenie wielu z tych dokumentów. Urzędnik miał bowiem prawo do wybrakowania kopert dowodów osobistych. Prawo w tym przypadku oznaczało dosłownie przywilej, z którego wiele urzędów nie skorzystało. Dla przykładu w badanym dla potrzeb tej pracy zespole kopert dowodów osobistych wydanych dla mieszkańców Krakowa urząd miasta nigdy nie występował z wnioskiem o brakowanie omawianej w tej pracy dokumentacji. Taka postawa urzędników ocaliła wiele dokumentów. Obecnie w Urzędzie Miasta Krakowa przechowywanych jest 483 metry bieżące kopert dowodów osobistych wydanych przez byłe Komendy Miejskie i Powiatowe Milicji Obywatelskiej w Krakowie, a także 378 metrów bieżących akt dotyczących dowodów osób zmarłych, które to dokumenty były wystawiane po 1974 r. kolejno przez Urzędy Dzielnicowe Kraków Śródmieście, Krowodrza, Podgórze i Nowa Huta oraz przez funkcjonujący obecnie Urząd Miasta Krakowa.³⁹ Ilość tych materiałów źródłowych przemawia na korzyść krakowskiego przechowawcy kopert dowodów osobistych. Należy mieć jednak świadomość, że stan zachowania dokumentów w innych urzędach jest niestety różny i wymaga szerszego zbadania.

³⁹ Dane na podstawie spisów zdawczo – odbiorczych; Archiwum UMK.

III. Dokumenty przechowywane w kopertach dowodów osobistych

Opisany powyżej rys historyczny polskich dowodów osobistych miał bezpośredni wpływ na rodzaj dokumentów znajdujących się w kopertach dowodów osobistych. To bowiem kolejne, omówione już w tej pracy, akty prawne określały dokumenty, jakie wnioskodawca zobowiązany był przedłożyć przy staraniu się o wydanie dowodu potwierdzającego tożsamość. Ponadto w kopercie dowodu osobistego gromadzone były wszelkie dokumenty załączone do wniosku o wydanie dowodu osobistego. Wynikało to z zasady gromadzenia dokumentów w jednej kopercie.⁴⁰ Działo się tak nie tylko z punktu widzenia wystawcy dokumentu. Reguła ta dotyczyła także wszelkich innych dokumentów wytworzonych w trakcie procesu wydawania dowodu osobistego.

Badając dokumenty przechowywane w kopertach dowodów osobistych należy mieć świadomość, że nie ma dwóch identycznych kopert dowodów osobistych. Taki stan rzeczy wynika przede wszystkim ze specyfiki dokumentu, który jak sama nazwa wskazuje, jest aktem indywidualnym.

Generalnie, w kwestii zawartości kopert dowodów osobistych należy przyjąć umowny podział na dwie grupy dokumentów. Pierwszą z nich stanowią dokumenty stałe, które znajdują się w większości kopert. Drugą zaś grupę stanowią fakultatywne akta, które dla potrzeb niniejszej publikacji zostaną określone mianem indywidualnych. Taki podział na dokumenty stałe i indywidualne wynika ze specyfiki kopert dowodów osobistych jako dokumentu urzędowego. Sam proces wydawania dowodu osobistego stanowi sprawę w rozumieniu przepisów administracyjnych. Świadczy o tym przedstawiona powyżej, w części II tekstu klasyfikacja kopert dowodów osobistych według jednolitego rzeczowego wykazu akt⁴¹. Taki stan rzeczy powinien zasadniczo ujednoczyć dokumenty przechowywane w kopertach za pomocą formalnych przepisów wykonawczych. Z drugiej jednak strony dowody osobiste są dokumentami potwierdzającymi tożsamość konkretnej osoby. Losy każdego człowieka w oczywisty sposób są różne. Prawodawcy nie byli więc w stanie stworzyć ściśle określonego, jednolitego wykazy dokumentów, niezbędnych do wydania dowodu osobistego.

Do grupy stałych dokumentów zgromadzonych w kopertach dowodów osobistych bez wątpienia należą wnioski o wydanie dokumentu potwierdzającego tożsamość. Pierwotnie były to ankiety formatu A4, składające się z czterech stron przedruku, który uzupełniał wnioskodawca. Na trzeciej stronie ankiety

⁴⁰ Zasada gromadzenia dokumentów w jednej kopercie dowodu osobistego została opisana w cz. I. Koperty dowodów osobistych w ujęciu historycznym, społecznym i prawnym.

⁴¹ Dz. U. 2011 nr 14, poz. 67.

przewidziano „miejsce na dodatkowe informacje”. W rubryce tej w praktyce wnioskodawcy wyjaśniali, dlaczego nie załączyli do wniosku wymaganych przepisami prawa dokumentów. Często informowali w tym miejscu Biuro Dowodów Osobistych o złożeniu aktów stanu cywilnego przy dokonywaniu zameldowania⁴². Proces ten wynikał z faktu, że niejednokrotnie akty, o których pisali były jedynymi egzemplarzami, jakie posiadali. Druga strona ankiet z lat pięćdziesiątych zawierała istotne informacje z punktu widzenia genealogii, ponieważ dotyczyła wojennych losów wnioskodawców. W punkcie 10 ankiety podawali oni adresy zamieszkania w układzie chronologicznym: przed 1939 r., w okresie okupacji, a także adres obowiązujący w chwili składania wniosku. W punkcie 13 ankiety opisywali stosunek do służby wojskowej z zachowaniem podobnych jak w przypadku meldunku czasookresów. Punkty 15 i 16 ankiety dotyczyły zmian nazwiska lub imienia, jakich ewentualnie składający wniosek o wydanie dowodu osobistego dokonał po 1 września 1939 r.⁴³ Są to informacje istotne, ponieważ pozwalają ustalić miejsce przebywania wnioskodawcy przed wojną, a tym samym określić zasięg terytorialny, w którym należy dokonywać kwerendy genealogicznej. Adres przedwojenny w większości przypadków znacznie różnił się od tego powojennego. Ustalenie miejscowości, z której wywodził się wnioskodawca pozwala określić genealogowi parafię, w której można kontynuować kwerendę genealogiczną. Potwierdzenie zaś w ankiecie dokonania zmiany nazwiska lub imienia często dosłownie umożliwiło badanie przeszłości rodziny pod pierwotnym nazwiskiem rodu.

Istotna w badaniach genealogicznych jest także rubryka 6 ankiety zawierająca dane o „osobach na utrzymaniu do lat 16”, przy jednoczesnym wskazaniu stopnia pokrewieństwa. Najczęściej w tym miejscu wnioskodawcy wpisywali dane dotyczące potomstwa.⁴⁴ Informacje te są dla genealoga bezcennym źródłem danych o zstępnym.

Kolejne wnioski o wydanie dowodu osobistego były już krótsze i stanowiły pojedynczą kartę zadrukowaną obustronnie. Generalnie od poprzednich ankiet różniły się jedynie usunięciem przez prawodawców rubryk dotyczących okresu II wojny światowej⁴⁵.

Przy omawianiu wniosków o wydanie dowodu osobistego należy zwrócić uwagę na kolejny stały element znajdujący się w kopertach dowodów osobistych.

⁴² Koperta dowodu osobistego Pani Genowefy Urbanek. W rubryce Miejsce na dodatkowe informacje widnieje zapis: „Wyciąg ślubu załączono do meldunku w roku 1951 znajduje się na ulicy Pouri”. Ankieta z 1952 r.

⁴³ Tamże, Ankieta z 1952 r, s. 2.

⁴⁴ Tamże, ankieta z 1952 roku, pkt 6.

⁴⁵ Tamże, wniosek o wydanie dowodu osobistego z 1963 r.

Mowa tu o fotografiach załączanych do składanych przez petenta wniosków. Jest to element, który zasadniczo nie dostarcza żadnej wiedzy faktograficznej z punktu widzenia badań genealogicznych. Mimo to fotografie stanowią szczególny rodzaj źródeł ikonograficznych, obrazujących zmiany w wyglądzie przodków. W tym miejscu należy podkreślić duże znaczenie fotografii w emocjonalnej sferze badań genealogicznych. Ponadto często strój, w którym wnioskodawcy zostali uwiecznieni na fotografii świadczy o statusie społecznym i materialnym badanego przodka⁴⁶.

W kopertach obligatoryjnie znajdują się także potwierdzenia odbioru dowodu osobistego przez wnioskodawcę⁴⁷. Wprawdzie stanowią one stały element kopert dowodu osobistego, jednak z punktu widzenia genealogii nie mają one większego znaczenia. Zawierają bowiem jedynie fragmentaryczne dane przedstawione we wniosku o wydanie dowodu osobistego.

Ostatnim stałym typem dokumentów zgromadzonych w kopertach dowodów osobistych były zaświadczenia z miejsca pracy. Stanowiły one jeden z obligatoryjnych elementów, które wnioskodawca musiał przedłożyć przy składaniu wniosku o wydanie dowodu osobistego⁴⁸. Dają one wyobrażenie o tym, kim byli badani przodkowie. Jednak, podobnie jak potwierdzenia odbioru dowodu osobistego i fotografie, nie mają one dużego znaczenia jako źródła badań genealogicznych.

Pozostałe dokumenty zgromadzone w kopertach dowodów osobistych mają charakter indywidualny i zasadniczo można je podzielić na dwie grupy tematyczne. Pierwszą z nich stanowią akta potwierdzające tożsamość i stan cywilny wnioskodawcy. Drugim typem zaś są akta potwierdzające zameldowanie. Taki podział wynika z przepisów wykonawczych, które określały rodzaj dokumentów, jakie wnioskodawcy musieli przedłożyć w Biurze Dowodów Osobistych⁴⁹.

W sferze akt indywidualnych istniała swego rodzaju dobrowolność. Wnioskodawcy byli wprawdzie zobowiązani do ich załączenia, jednak ich dobór był fakultatywny. Wynikało to z faktu, że do 1951 r., a więc do chwili w której dowody osobiste stały się jedynym dokumentem potwierdzającym tożsamość w Polsce⁵⁰, brak było przepisów ściśle określających dokument, za pomocą którego Polacy się identyfikowali. Wręcz przeciwnie, prawodawstwo przewidywało dużą swobodę w tej kwestii. Jak wykazano w części II niniejszego artykułu od 1928 r. w Polsce obowiązywała zasada, że tożsamość można było potwierdzić wszelkimi

⁴⁶ Koperta dowodu osobistego ZL 2054569, ZL 1629810.

⁴⁷ Koperta dowodu osobistego Pani Genowefy Urbanek. Potwierdzenie odbioru dowodu osobistego z 1953 w formie karty dowodu osobistego z odciskami palców wnioskodawcy.

⁴⁸ Dz. U. 1951 nr 55 poz. 382, art. 9.

⁴⁹ Dz. U. 1951 nr 55 poz. 382, art. 9.

⁵⁰ Dz. U. 1951 nr 55 poz. 382 art. 5 pkt. 1.

dokumentami stanu cywilnego, zeznaniami świadków lub dobrowolnym dowodem osobistym⁵¹. Taki stan prawny miał bezpośredni wpływ na zbiór dokumentów gromadzonych w kopertach dowodu osobistego.

Generalnie należy przyjąć, że aktami najczęściej załączanymi w charakterze dokumentu potwierdzającego tożsamość były akty stanu cywilnego. W kopertach dowodów osobistych zachowały się zarówno dokumenty urzędowe jak i te wyznaniowe. Dokumenty urzędowe opatrzone były zawsze numerem, pod którym zostały sporządzone akta oraz odniesieniem do wydającego odpis Urzędu Stanu Cywilnego⁵². Z kolei w dokumentach wyznaniowych parametrem umożliwiającym odszukanie w księgach parafialnych dalszych danych genealogicznych była zapisana na akcie data oraz nazwa urzędu parafialnego, w którym zostało zapisane urodzenie dziecka lub został zawarty związek małżeński⁵³. Owy dualizm aktów stanu cywilnego ze względu na wystawcę (urząd lub parafia) był powszechny w pierwszym etapie składania wniosków o wydanie dowodu osobistego, a więc w latach pięćdziesiątych. Taki stan rzeczy wynikał po pierwsze z faktu, że w tym okresie dokumenty kościelne były traktowane na równi z urzędowymi, ponieważ to urzędy parafialne miały w swojej kompetencji rejestrację urodzeń i małżeństw. Po drugie należy mieć świadomość, że wnioskodawcy załączali dokument, którym dysponowali. Często bowiem w wyniku wojennej zawieruchy nie byli w stanie odtworzyć niezbędnych dokumentów lub pozyskać nowych. Należy także zauważyć, że akty małżeństwa były częściej załączane do wniosków przez kobiety. Wynikało to z faktu zmiany nazwiska przez kobietę po zawarciu związku małżeńskiego. Także w kopertach kobiet częściej gromadzone były akty urodzenia dzieci⁵⁴. Dla genealoga ma to duże znaczenie, szczególnie w przypadku, gdy badana pod względem genealogicznym kobieta kilkakrotnie w ciągu swojego życia zawierała związek małżeński, a także posiadała dzieci z kilkoma partnerami. Dokumenty zgromadzone w kopercie dowodu osobistego pozwolą w takiej sytuacji genealogowi nakreślić prawidłowe i rozbudowane tablice genealogiczne.

Fakultatywnie do wniosków o wydanie dowodu osobistego, jako dokument potwierdzający tożsamość, załączane były poświadczenia obywatelstwa, wydawane na podstawie ustawy z dnia 8 stycznia 1951 r. o obywatelstwie polskim. W kopertach, w przypadku, gdy takie poświadczenie zostało wydane przechowywana była całość

⁵¹ Dz. U. 1928 nr 32 poz. 309, art. 17.

⁵² Koperta dowodu osobistego Pana Mieczysława Szczerbowski, akt urodzenia wydany w 1953 r.

⁵³ Koperta dowodu osobistego Pani Genowefy Urbanek, wyciąg z księgi zaślubionych wydany w 1941 roku, Urząd Parafialny św. Szczepana.

⁵⁴ Tamże, wypis metryki z Księgi urodzonych w szpitalu Ubezpieczalni Społecznej w Krakowie im. Gabriela Narutowicza z 1939 r.

dokumentacji, która była niezbędna do jego wystawienia, począwszy od wniosku, przez załączone akty stanu cywilnego i poświadczenia przynależności do miasta i gminy, po ostateczne poświadczenie obywatelstwa polskiego⁵⁵. Opisany zespół dokumentów pozwolił genealogowi ustalić zasięg terytorialny przy prowadzeniu dalszych badań genealogicznych.

Wnioskodawcy starając się o wydanie dowodu osobistego zobowiązani byli przedłożyć dokument potwierdzający ich zameldowanie. Forma takiego poświadczenia była różna. Często była to karta meldunkowa, która stanowiła dwustronną kartę o wymiarach 15 na 14 centymetrów, wydawaną przez prowadzącego meldunki, a potwierdzoną przez Urząd Ewidencji Ludności. Na pierwszej stronie zawierała dane personalne osoby, dla której była wydana oraz „wyszczególnienie osób w wieku do lat 16 zamieszkujących w charakterze członka rodziny lub na utrzymaniu”. Druga strona karty meldunkowej przeznaczona była na „adnotacje o zmianach miejsca zamieszkania i pobytu”⁵⁶. Taka forma karty meldunkowej pozwalała genealogowi uzyskać dane na temat historii meldunkowej badanej osoby. Dzięki temu będzie on mógł kontynuować kwerendę w zespole dokumentów meldunkowych, co przypuszczalnie pozwoli mu uzyskać informacje o współmieszkańcach, którzy mogą być rodziną analizowanej osoby. Obok karty meldunkowej innymi formami dokumentów potwierdzających zameldowanie były karty osobowe⁵⁷ lub poświadczenia zamieszkania⁵⁸.

W kopertach dowodów osobistych często można odnaleźć także strony z dowodów osobistych. W przypadku tych akt zachowały się czasami jedynie pojedyncze strony lub wręcz nienaruszone dokumenty. Najczęściej umieszczana była na nich informacja o miejscu i dacie zgonu posiadacza dowodu⁵⁹. Często jednak zachowane karty z dowodów dostarczają informacji o stanie cywilnym wnioskodawcy⁶⁰, o miejscach zamieszkania, o posiadanym potomstwie, koncie bankowym czy też o grupie krwi⁶¹.

⁵⁵ Koperta dowodu osobistego Pana Mieczysława Szczerbowskiiego, poświadczenie obywatelstwa wydane w 1953 r. przez Prezydium Rady Narodowej w Chrzanowie wraz z załącznikami.

⁵⁶ Koperta dowodu osobistego Pani Genowefy Urbanek, karta meldunkowa założona w 1951 r.

⁵⁷ Tamże, karta osobowa wydana w 1951 r.

⁵⁸ Koperta dowodu osobistego Pana Mieczysława Szczerbowskiiego, poświadczenie zamieszkania w gminie Krzeszowice wydane w 1953 r.

⁵⁹ Tamże, strona z dowodu osobistego z pieczęcią zawierającą informacje o zgonie.

⁶⁰ Koperta dowodu osobistego Pana Mieczysława Szczerbowskiiego, ostatnia strona dowodu osobistego z adnotacją o zmianie stanu cywilnego.

⁶¹ Koperta dowodu osobistego Pani Genowefy Urbanek, karta z dowodu osobistego zawierająca informacje o grupie krwi.

Dokonując analizy zawartości kopert dowodów osobistych należy mieć świadomość, że dowody osobiste były dokumentami ogólnopolskimi. Procedury obowiązujące przy ich wydawaniu, a tym samym dokumentacja, która była załączana do wniosków o ich wydanie była dzięki temu jednakowa we wszystkich gminach w Polsce. Pod względem zawartości kopert dowodów osobistych nie ma więc generalnie różnicy pomiędzy kopertami zgromadzonymi w badanym dla potrzeb niniejszej prac Urzędzie Miasta Krakowa, a tymi przechowywanymi w innych urzędach gminnych. Zasadniczo w skali regionalnej zespoły kopert dowodów osobistych różnią się jedynie stanem ich zachowania. W części II artykułu został szczegółowo opisany stan zachowania kopert dowodów osobistych zgromadzonych w archiwum krakowskiego urzędu.

Podsumowując kwestię dokumentacji zgromadzonej w procesie wystawiania dokumentu potwierdzającego tożsamość, każda koperta dowodu osobistego jest inna. Zasadniczy element stanowią wnioski o wydanie dokumentu potwierdzającego tożsamość wraz z załączonymi fotografiami, a także akty stanu cywilnego oraz różne formy potwierdzeń zameldowania i zatrudnienia. Z racji opisanej nieszablonowości kopert dowodów osobistych ze względu na ich indywidualny charakter należy podkreślić ich wagę jako źródła do badań genealogicznych. Dokumenty w nich zgromadzone pozwalają bezpośrednio wskazać wstępnych, zstępnych i współmałżonków poszukiwanej przez genealoga osoby, jak również ustalić miejsce jej pochodzenia, wszystkie adresy zamieszkania, zmiany stanu cywilnego, a nawet ewentualne zmiany podstawowych danych personalnych, jakimi są imiona i nazwisko. W tym stanie rzeczy rola kopert w badaniach genealogicznych jest znacząca.

IV. Dokumentacja meldunkowa w latach 1931–1975

„Ewidencja Ruchu Ludności. Dokumenty dowodów osobistych. Rok 1929-1939”. Przytoczony fragment to zapis z tabliczki, która zachowała się w krakowskim urzędzie⁶². Potwierdza ona, że dowody osobiste były traktowane jako nieodzowny element ewidencyjny. Prezydent Ignacy Mościcki w przywołanym już w tej pracy rozporządzeniu z 1928 r. przez kontrolę ruchu ludności rozumiał także sprawy zapisu meldunkowego. Jak wykazano posiadanie dowodu osobistego do 1951 r. było tylko prawem a nie obowiązkiem. W przypadku meldunków rzecz miała się zgoła odmiennie. Zgodnie z powyższym rozporządzeniem każdy „kto przebywa w jakiegokolwiek miejscowości dłużej niż 24 godziny winien być zameldowany

⁶² Tablica zachowała się jedynie dlatego, że była wykorzystana jako fastykuła do przechowywania innych dokumentów.

w gminie przed upływem następnych 24 godzin”. Prawodawca wyraźnie więc podkreślił, że zameldowanie miało stać się aktem obligatoryjnym. „Obowiązek zameldowania” przybyłych został zlecony właścicielom lub dzierżawcom nieruchomości, do których osoby podległe zameldowaniu przybyły⁶³. W praktyce zameldowania dokonywali także zarządcy domów.

Szczegółowo proces meldowania ludności przybyłej do danej gminy został określony przez Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych Sławoja Składkowskiego z dnia 16 października 1930 r., które zostało wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych Józefem Piłsudskim oraz Ministrem Spraw Zagranicznych Augustem Zaleskim. Zgodnie z tym dokumentem powołano do życia dwie zasadnicze formy ewidencji meldunkowej: rejestry mieszkańców gminy oraz księgi pomocnicze.⁶⁴ Rejestry stanowiły główną ewidencję ludzi przybywających i opuszczających gminę, przy czym to właśnie na „gminy (...) obowiązane do utrzymania ewidencji i kontroli ludności” został nałożony obowiązek prowadzenia tychże rejestrów.⁶⁵ Przedmiotem niniejszej rozprawy nie będą jednak rejestry mieszkańców gmin, lecz księgi pomocnicze, jakimi były domowe książki meldunkowe.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że ewidencja ruchu ludności prowadzona przez właścicieli nieruchomości za pomocą ksiąg meldunkowych musiała być tożsama z rejestrami mieszkańców sporządzanymi przez gminy. Właściciel był bowiem w świetle prawa „obowiązany zawiadomić gminę o zmianach w stanie rodzinnym (...) osób zamieszkałych w domu lub zakładzie”⁶⁶. Z kolei na gminy został nałożony obowiązek sprawdzania danych meldunkowych przedłożonych przez właścicieli do rejestru mieszkańców⁶⁷.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 1930 r. weszło w życie 1 stycznia następnego roku⁶⁸. Właściciele i zarządcy nieruchomości zostali więc zobowiązani od 1931 r. do założenia, w celu realizacji rozporządzenia, domowych ksiąg meldunkowych. Były one, jak sama ich nazwa wskazuje, księgami rozmiaru niewiele większego od formatu A4. Wszystkie karty były przesnurowane. Na ostatniej zaś stronie sznurki łączące kolejno ponumerowane karty były

⁶³ Dz. U. 1928 nr 32 poz. 309, art. 7.

⁶⁴ Dz. U. 1930 nr 84 poz. 653 (Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 16 października 1930 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych co do art. 14 ust. 2, 20 ust. 1, 23 ust. 2 i 3 oraz z Ministrem Spraw Zagranicznych co do art. 20 ust. 2 o meldunkach i księgach ludności), rozdział V.

⁶⁵ Dz. U. 1930 nr 84 poz. 653, paragraf 25.

⁶⁶ Dz. U. 1928 nr 32 poz. 309, art. 11.

⁶⁷ Dz. U. 1930 nr 84 poz. 653, par. 35 pkt 1.

⁶⁸ Tamże, paragraf 57.

zabezpieczone pieczęcią urzędową odcisniętą w laku. Za przykład może tu służyć księga meldunkowa założona w 1931 r. dla nieruchomości przy ul. Dietla 83 w Krakowie. Na wewnętrznej stronie tylnej obwoluty znajduje się zakończenie sznurowania przymocowane lakiem, w którym została odcisnięta okrągła pieczęć Magistratu Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa⁶⁹.

Zasadniczo księgi meldunkowe składały się z 3 części: karty tytułowej, zespołu tabel ,w które wpisywano zameldowanie oraz strony określającej ilość kart, a także dzienną datę założenia księgi.⁷⁰ Właściciel nieruchomości otrzymywał w urzędzie gminy wydrukowaną księgę, którą następnie uzupełniał zgodnie ze stanem faktycznym. Według rozporządzenia prezydenta z 1928 r. „zameldowanie i wymeldowanie (...) nie podlegało żadnym opłatom”⁷¹, należy więc domniemywać, że odebranie księgi było także zwolnione z opłat.

W Krakowie pierwsza strona księgi zawierała drukowany tytuł „Domowa książka meldunkowa Kraków”, poniżej którego wpisywano informacje o lokalizacji nieruchomości (ulica i numer domu) oraz o właścicielu⁷². Dla porządku należy w tym miejscu nadmienić, że księgi prowadzone były oddzielnie dla poszczególnych domów. W obrębie natomiast ksiąg ewidencja prowadzona była według znajdujących się w nieruchomości mieszkań.

Na ostatniej karcie krakowskiej księgi meldunkowej znajdowała się formuła „Niniejsza książka meldunkowa zawiera (...) kart numerowanych” oraz informacja o dacie założenia księgi. Księga była obowiązującą formą ewidencji meldunkowej do momentu założenia nowej księgi meldunkowej. Należy przez to rozumieć, że zawarte są w niej informacje o zameldowaniach od dnia założenia księgi do dnia jej zamknięcia. Niestety na księgi nie były nanoszone informacje o zakończeniu jej prowadzenia. Dla przykładu omawiana już w tej pracy księga dotycząca ul. Dietla 83 w Krakowie zawierała 100 kart i została założona dnia 31 stycznia 1931 r.⁷³ Kolejne zachowane zaś księgi meldunkowe dla tej nieruchomości są datowane na rok 1950.⁷⁴ Można więc jedynie przypuszczać, że księga z 1931 r. obowiązywała najpóźniej do 1950 r. Stwierdzenia daty założenia oraz ilości kart w księdze było dokonywane

⁶⁹ Archiwum UMK, Domowa księga meldunkowa założona w 1931 r. dla nieruchomości przy ul. Dietla 83 w Krakowie.

⁷⁰ Dz. U. 1930 nr 84 poz. 653, par. 57. Tamże, wzór nr 10.

⁷¹ Dz. U. 1928 nr 32 poz. 309, art. 13.

⁷² Archiwum UMK, Domowa księga meldunkowa założona w 1931 r. dla nieruchomości przy ul. Dietla 83 w Krakowie, k. 1.

⁷³ Tamże, k. 100.

⁷⁴ Archiwum UMK, Domowa księga meldunkowa założona w 1950 r. dla nieruchomości przy ul. Dietla 83 w Krakowie.

w urzędzie gminy, gdzie było potwierdzane owalną pieczęcią urzędową oraz pieczęcią i podpisem naczelnika urzędu⁷⁵.

Zasadniczą część księgi meldunkowej stanowiły wpisy potwierdzające zameldowanie. Były one prowadzone w formie tabel sporządzonych według wzoru załączonego do Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z 1930 r.⁷⁶ Tabela umieszczana była na dwóch znajdujących się obok siebie stronach i składała się z 15 kolumn. W lewym górnym rogu umieszczano informacje o numerze mieszkania, którego dana tabela dotyczyła. Większa część kolumn dotyczyła danych personalnych mieszkańców, takich jak: imię i nazwisko, imiona rodziców oraz data urodzenia. Kolejna część kolumn zawierała informacje określające szeroko pojęty status społeczny mieszkańca. W księgach meldunkowych gromadzone były więc informacje o zawodzie i zajmowanym stanowisku, o wyznaniu, o przynależności państwowej, a także o stosunku do powszechnego obowiązku wojskowego. Ostatnia grupa kolumn w tabeli była już ściśle związana z głównym zadaniem ksiąg meldunkowych, a więc z kontrolą ruchu ludności. Właściciele uzupełniali w nich informacje o miejscu poprzedniego zamieszkania lokatorów, o dacie ich przybycia, a także o dacie i miejscu do którego następnie się wyprowadzili⁷⁷.

Trzeba przyznać, że informacje zgromadzone w domowych książkach meldunkowych były kompleksowe, a forma ich wpisywania była przejrzysta. Użyteczność ksiąg meldunkowych jako narzędzia ewidencyjnego paradoksalnie potwierdza fakt wykorzystania tej formy ewidencji przez okupacyjną administrację niemiecką. Księgi meldunkowe założone w okresie II wojny światowej pod względem formy były tożsame z tymi używanymi w latach trzydziestych. Wprowadzono jedynie do nich niemieckie nazewnictwo. W wierszu tytułarnym tabel meldunkowych nad nagłówkami w języku polskim umieszczono przy pomocy pogrubionej czcionki ich niemieckie odpowiedniki. Niestety, w tym miejscu zauważyć należy, że zaadoptowanie przez agresora ksiąg meldunkowych w czasie wojny miało często tragiczny wymiar. Wrażliwe dane zawarte w księgach, które przed wojną jedynie identyfikowały mieszkańców, w czasie wojny ułatwiły niemieckiemu okupantowi wytypowanie ludzi wyznania mojżeszowego lub narodowości cygańskiej. Mimo dramatu wojny i holokaustu, księgi meldunkowe były nadal prowadzone. Z punktu widzenia genealogii w wielu przypadkach stanowią one często ostatni zapis źródłowy o ludziach, którzy zginęli w tym okresie. Po zakończeniu wojny

⁷⁵ Archiwum UMK, Domowa księga meldunkowa założona w 1931 r. dla nieruchomości przy ul. Dietla 83 w Krakowie, k. 100.

⁷⁶ Dz. U. 1930 nr 84 poz. 653, wzór nr 10.

⁷⁷ Archiwum UMK, Domowa księga meldunkowa założona w 1931 r. dla nieruchomości przy ul. Dietla 83 w Krakowie, k. 2-79.

prowadzący meldunki zamazywali niemieckojęzyczne nagłówki lub odcinali górną część tabeli. Całość danych meldunkowych pozostawała przy tym nienaruszona⁷⁸.

Księgi meldunkowe były obowiązującą formą ewidencji także w okresie powojennym. Badając zachowane krakowskie księgi meldunkowe można dostrzec jedynie wyraźną transformację graficzną, jaką przeszły. Ich rola i znaczenie pozostały nadal niezmienione. W księgach z lat pięćdziesiątych umieszczano po stronie tytułowej pouczenie, które określało dokładnie sposób postępowania przy wypełnianiu ksiąg meldunkowych. W księdze meldunkowej założonej w 1958 r. dla nieruchomości przy ul. Grodzkiej 32 w Krakowie zachował się ciekawy zapis, będący swoistą nieformalną instrukcją dokonywania wpisów w książkach meldunkowych. Brzmi on następująco: „Do lokatorów ulicy Grodzkiej 32. Książka meldunkowa jest dokumentem. Jeżeli lokator pisze nieczytelnie administracja prosi uprzejmie aby współlokator wypełnił meldunek na podstawie Pouczenia”⁷⁹.

Zmianę formy ewidencji meldunkowej wprowadziło Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 14 listopada 1961 r. w sprawie wykonywania obowiązku meldunkowego oraz prowadzenia ewidencji ludności. Rozporządzenie nałożyło na „organy ewidencji i kontroli ruchu ludności w gromadach, osiedlach, miastach i dzielnicach obowiązek prowadzenia rejestrów stałych mieszkańców”⁸⁰. Owe rejestry mieszkańców stanowiły od tej pory jedyną „podstawę do stwierdzenia zamieszkania”⁸¹, przez co należy rozumieć, iż były zasadniczą formą ewidencji. Wprawdzie księgi meldunkowe nie zostały wycofane z użytku⁸², jednak praktycznie ich rola zmalała. Stan dewaluacji ksiąg meldunkowych potęgował fakt, iż od 1961 r. obowiązek meldunkowy nie ciążył głównie na właścicielach nieruchomości, lecz przede wszystkim na samych mieszkańcach⁸³. Tryb realizacji przez obywateli obowiązku meldunkowego wprawdzie przewidywał zgłoszenie zameldowania do prowadzącego księgi meldunkowe⁸⁴, jednak równocześnie dopuszczał pominięcie

⁷⁸ Archiwum UMK, Książka meldunkowa założona w 1942 r. dla nieruchomości przy ul. Dietla 31 w Krakowie (w jej przypadku górna część tabel z niemieckim nazewnictwem została odcięta), Książka meldunkowa założona w 1942 r. dla nieruchomości przy ul. Starowiślniej 87 w Krakowie (tu niemieckie napisy zostały zamazane czarnym markerem).

⁷⁹ Archiwum UMK, Książka meldunkowa założona w 1958 roku dla nieruchomości przy ul. Grodzkiej 32 w Krakowie, k. 1.

⁸⁰ Dz. U. 1961 nr 56 poz. 313 (Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 14 listopada 1961 r. w sprawie wykonywania obowiązku meldunkowego oraz prowadzenia ewidencji ludności), par. 15.1.

⁸¹ Tamże, par. 15.4.

⁸² Tamże, par. 11.1-2

⁸³ Dz. U. 1961 nr 33 poz. 164 (Ustawa z dnia 14 lipca 1961 r. o ewidencji i kontroli ruchu ludności), art. 1.1.

⁸⁴ Dz. U. 1961 nr 56 poz. 313, par. 3.1-2.

tego kroku. Prawodawca dopuścił bowiem możliwość dopełnienia procedury meldunkowej bezpośrednio przed organem ewidencji i kontroli ruchu ludności, w rejestrze mieszkańców⁸⁵. W praktyce od lat sześćdziesiątych księgi meldunkowe przestały być wykorzystywane jako obowiązująca forma ewidencjonująca zameldowanie.

Dopuszczono dwa rodzaje prowadzenia rejestrów stałych mieszkańców: jako książki oraz jako kartoteki. W Krakowie obowiązywała forma kartotek. Były to karty sztywnego papieru formatu A4, na które dwustronnie nadrukowana była tabela ewidencyjna. Karty zakładane były oddzielnie dla każdego lokalu mieszkalnego. Następnie zaś były gromadzone kolejno w obrębie nieruchomości, potem według ulicy, a ostatecznie grupowane według dzielnic⁸⁶. W górnej części karty nanoszono informacje o adresie nieruchomości, której dotyczyła. Zameldowania były prowadzone, podobnie jak książki meldunkowe, w formie tabeli. Kolumny na pierwszej stronie karty rejestru mieszkańców zawierały dane personalne mieszkańca. Zrezygnowano ostatecznie z wpisywania informacji o obywatelstwie i wyznaniu. Wprowadzono natomiast zapis o stanie cywilnym, a także o charakterze, w jakim dana osoba zamieszkiwała (opcjonalnie jako główny lokator, jako członek rodziny, jako sublokator lub jako pracownik). Druga strona karty meldunkowej zawierała informacje o czasokresie zameldowania pod danym adresem, a także o miejscu poprzedniego zameldowania oraz o miejscu, do którego mieszkaniec się wymeldował. Wpisywano tu ponadto dane dotyczące powszechnego obowiązku wojskowego oraz informacje o dowodzie osobistym, którym meldujący się legitymował⁸⁷. Dowód osobisty, jak wykazano w pierwszej części rozprawy, był dokumentem obowiązkowym, w który wpisywano wszelkie informacje o zmianie miejsca zamieszkania. Ponadto stanowił urzędowe potwierdzenie tożsamości.

Zakładając rejestry mieszkańców zachowano więc przejrzysty, tabelaryczny sposób dokonywania wpisów. Forma kart nie wymagała ponadto pozostawienia pustych stron na dokonywanie dalszych zapisów. Miało to miejsce w przypadku ksiąg meldunkowych. Ze względu na ich formę, zszytej księgi, należało w chwili zakładania książki meldunkowej rozplanować ile kart wpisów przeznaczonych zostanie na konkretne mieszkanie. Karty były pod tym względem ewidencją zwartą. Została ponadto ujednolicona forma ewidencji. Do 1961 r. obowiązywały bowiem różne graficzne formy ksiąg meldunkowych, założonych w różnych latach. Przy czym dla jednej nieruchomości często obowiązywało kilka ksiąg. W tym stanie

⁸⁵ Tamże, par. 3.6.

⁸⁶ Tamże, par.16.1-4.

⁸⁷ Tamże, zał. 9, Archiwum UMK, Zespół Kart Rejestru Mieszkańców.

rzeczy, z praktycznego punktu widzenia należy przyznać, że wprowadzone w 1961 r. karty rejestru mieszkańców były wygodniejszą formą ewidencji meldunkowej.

Karty rejestru mieszkańców sporządzone dla poszczególnych lokali obowiązywały do 1975 r. Na mocy Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 20 września 1974 r. zostały one zastąpione przez karty osobowe mieszkańców⁸⁸. Owe kartoteki indywidualne, a także późniejsze formy ewidencjonujące zameldowanie nie są przedmiotem powyższej rozprawy⁸⁹.

W tym miejscu należy ponadto poruszyć istotny, praktyczny wymiar, jaki towarzyszył omówionym powyżej zmianom form ewidencjonowania. Wypada mieć bowiem świadomość, że dane z ksiąg meldunkowych były najpierw przepisywane ręcznie na karty rejestru mieszkańców, a następnie tym samym sposobem na indywidualne karty rejestru. Był to więc proces pracochłonny, a tym samym długotrwały. W tym stanie rzeczy daty obowiązywania poszczególnych rejestrów meldunkowych należy traktować umownie. W okresie wprowadzania zmian meldunek mógł być umieszczony jeszcze w starej albo już w nowej kartotece. Niezbędne jest więc uwzględnienie kilkumiesięcznego okresu przejściowego.

W archiwum Urzędu Miasta Krakowa przechowywane są księgi meldunkowe i karty rejestru mieszkańców. Karty osobowe mieszkańców znajdują się w Wydziale Spraw Administracyjnych krakowskiego magistratu. Powyższe dokumenty nigdy nie były brakowane ani przekazywane do Archiwum Narodowego.

Krakowska dokumentacja meldunkowa, jak i koperty dowodów osobistych osób zmarłych, które przekazano do archiwum zakładowego urzędu, udostępniane są do celów genealogicznych. W tym celu należy zwrócić się do Referatu Archiwum, będącego aktualnym przechowawcą akt z pisemnym wnioskiem o udostępnienie dokumentów. Szczegóły reguluje procedura OR-3 zamieszczone w Biuletynie Informacji Publicznej Urzędu Miasta Krakowa⁹⁰. Należy tu podkreślić, że wnioskodawca nie zwraca się o udostępnienie danych osobowych, a jedynie o udostępnienie akt. Procedura przewiduje kilka form udzielenia odpowiedzi, przy czym za wykonanie uwierzytelnionych kserokopii dokumentów pobierana jest opłata skarbową w wysokości 5 złotych od każdej strony. Najbardziej korzystną dla genealoga formą udostępnienia dokumentów jest skorzystanie z czytelnicy znajdującej się w archiwum zlokalizowanym w Krakowie przy ul. Dobrego Pasterza

⁸⁸ Dz. U. 1974 nr 33 poz. 196 (Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 20 września 1974 r. w sprawie wykonywania obowiązku meldunkowego i prowadzenia ewidencji ludności) par. 33.1 i 42.

⁸⁹ Ramy czasowe omawianych form ewidencji meldunkowej zostały określone we wstępie do rozprawy.

⁹⁰ Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Miasta Krakowa, URL <www.bip.krakow.pl/?dok_id=48153> [dostęp: 30.03.2016].

116a. W celu uzyskania informacji o przodkach należy podać jak najwięcej danych, które pozwolą archiwistom przeprowadzić kwerendę. Należy mieć świadomość, że nawet najdrobniejsze informacje umożliwią odszukanie dokumentów dotyczących osoby. W praktyce archiwista dysponując adresem zamieszkania może odnaleźć kopertę dowodu osobistego. Znając natomiast datę urodzenia i imię ojca szukanej osoby może odnaleźć w rejestrach wydanych dokumentów tożsamości kopertę dowodu osobistego, w której może z kolei odczytać dane adresowe.

Przedstawione w powyższej rozprawie koperty dowodów osobistych oraz dokumenty meldunkowe z lat 1931–1975 tworzą zespół archiwaliów urzędowych, stanowiący potężne źródło informacji genealogicznych. Biorąc pod uwagę stan zachowania tych dokumentów w krakowskim urzędzie oraz klarowny sposób ich udostępniania wypada stwierdzić, że w procesie dokonywania kwerendy genealogicznej są one bardzo użyteczne. Należy mieć jednak świadomość, iż stan zachowania omawianych akt w innych urzędach może być różny. Przedstawione w tej pracy fakty stanowią zaledwie zwięzłe naznaczenie losów prawnych tych archiwaliów. Temat kopert dowodów osobistych i dokumentów meldunkowych wymaga głębszego zbadania, w tym także w szerszej skali terytorialnej.

Bibliografia

Akty prawne:

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 marca 1928 r. o ewidencji i kontroli ruchu ludności, Dz. U. 1928 nr 32 poz. 309.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 29 listopada 1928 r. o dowodach osobistych, Dz. U. 1928 nr 100 poz. 898.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 16 października 1930 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych co do art. 14 ust. 2, 20 ust. 1, 23 ust. 2 i 3 oraz z Ministrem Spraw Zagranicznych co do art. 20 ust. 2 o meldunkach i księgach ludności, Dz. U. 1930 nr 84 poz. 653.

Dekret z dnia 22 października 1951 r. o dowodach osobistych, Dz. U. 1951 nr 55 poz. 382

Dekret z dnia 13 czerwca 1956 r. o zmianie dekretu o dowodach osobistych, Dz. U. 1956 nr 21 poz. 101.

Ustawa z dnia 14 lipca 1961 r. o ewidencji i kontroli ruchu ludności. Dz. U. 1961 nr 33 poz. 164.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 14 listopada 1961 r. w sprawie wykonywania obowiązku meldunkowego oraz prowadzenia ewidencji ludności, Dz. U. 1961 nr 56 poz. 313.

Ustawa z dnia 10 kwietnia 1974 r. o ewidencji ludności i dowodach osobistych, Dz. U. 1974 nr 14 poz. 85.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 20 września 1974 r. w sprawie wykonywania obowiązku meldunkowego i prowadzenia ewidencji ludności, Dz. U. 1974 nr 33 poz. 196.

Zarządzenie Nr 36 Ministerstwa Administracji, Gospodarki i Ochrony Środowiska z dnia 12.12.1975 r. Jednolity Rzeczowy Wykaz Akt dla Urzędów Terenowych Organów Administracji Państwowej

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych - tekst jednolity, Dz. U. 2014 r. poz. 1182.

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 22 grudnia 1999 r. w sprawie instrukcji kancelaryjnej dla organów gmin i związków międzygminnych, Dz. U. 1999 nr 112 poz. 1319.

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów w sprawie instrukcji kancelaryjnej dla organów gmin i związków międzygminnych, Dz. U. 2003 nr 69 poz. 636.

Ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych, Dz. U. 2010 nr 167 poz. 1131.

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 2011 r. Jednolity Rzeczowy Wykaz Akt organów gmin i związków międzygminnych oraz urzędów obsługujących te organy i związki, Dz. U. 2011 nr 14 poz. 67.

Inne źródła:

Domowa księga meldunkowa założona w 1931 r. dla nieruchomości przy ul. Dietla 83 w Krakowie; Archiwum UMK.

Domowa książka meldunkowa założona w 1942 r. dla nieruchomości przy ul. Dietla 31 w Krakowie; Archiwum UMK.

Domowa księga meldunkowa założona w 1950 r. dla nieruchomości przy ul. Dietla 83 w Krakowie; Archiwum UMK.

Domowa książka meldunkowa założona w 1958 r. dla nieruchomości przy ul. Grodzkiej 32 w Krakowie; Archiwum UMK.

Kartoteki Imienne Wydanych Dowodów Osobistych przez byłe Komendy Miejskie i Powiatowe Milicji Obywatelskiej; Archiwum UMK.

Koperta dowodu osobistego seria i numer AB 1871177, sygnatura akt 4707/1513; Archiwum UMK.

Koperta dowodu osobistego Pani Genowefy Urbanek, seria i numer ZL 2054569, ankieta z 1952 r., potwierdzenie odbioru dowodu osobistego z 1953, wniosek o wydanie dowodu z 1963 r.; Archiwum UMK.

Rejestry Wydanych Dowodów Osobistych przez byłe Miejskie i Powiatowe Komendy Milicji Obywatelskiej w Krakowie; Archiwum UMK.

Zespół Kart Rejestru Mieszkańców dla Miasta Krakowa; Archiwum UMK.

Opracowania:

Górski J., *Teczki osobowe/koperty dowodowe. Materiały źródłowe wydanych dowodów osobistych*, „Rocznik Wielkopolskiego Towarzystwa Genealogicznego Gniazdo”, Gniezno 2010.

Markowski A., Pawelec R., *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Wilga, 2002.

Netografia:

Strona internetowa Sejmu RP, URL <www.sejm.gov.pl> [dostęp: 20.03.2016]

Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Miasta Krakowa, URL <www.bip.krakow.pl/?dok_id=48153> [dostęp: 30.03.2016].

Strona internetowa Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych, URL <www.giodo.gov.pl/319/id_art/974/j/pl>, [dostęp: 15.03.2016].

Архивы чиновник в службе генеалогии.

Вклад в роли конвертов идентификационных карт и документов, данные, представленные годы 1931-1975 в качестве источника для генеалогических исследований

В данной работе рассматривается роль официальных документов, которые послужили источником генеалогических изысканий. Речь ведётся о папке

с документами, которая была заведена на каждого жителя, и регистрационных документах, которые были распространены в 1931-1975 годах. Предметом исследования являются документы, собранные в архиве администрации города Кракова. Работа поделена на две основные части. Первая часть затрагивает папки с документами умерших людей. Вторая проводит анализ документации, связанной с контролем передвижения гражданского населения, что в свою очередь приводит к исследованию домовых книг и регистрационных карт. В диссертации представлен процесс введения юридических, исторических и общественных учётных документов в общественное пользование. Также показана их роль, которую они играли на протяжении всех лет. В исследовании также затрагивается вопрос о том, каким образом были предоставлены документы для генеалогических изысканий. Описано также состояние таких документов и факторы, повлиявшие на их сохранность. Информация, содержащаяся в вышеприведённых документах, имеет большое значение для проведения генеалогического исследования в ходе изучения истории жизни людей в 20 веке.

Official archives in the service genealogy. Contribution to the role of the envelope of evidence personal and documents from the years 1931-1975 reported data as a source for genealogical studies

The study constitutes the beginning of discussion on the role of official archives as a source of genealogical studies. It includes an information about a series of envelopes containing identity cards and registration records in law in 1931-1975. The object of the study is documents gathered in the Krakow City Hall's archive. The study consists of two major parts. The former concerns the envelopes containing identity cards of the deceased. The latter raises the issue of documents concerning citizen's migration control such as registration records and residents' register cards. The study also contains the legal, historical and social perspective description of the process of filing to public use the inventory records and their role over the years. The study raises the issue of manner of making these documents available for genealogical purposes as well as their state of preservation and factors that have influenced it. It demonstrates beyond doubt the importance of information retained in the discussed documents in the process of raising genealogical queries for ancestors living in the 20th century.

Archiv offiziell in den Dienst der Genealogie. Beitrag zur Rolle der Umschläge Ausweise und Dokumente gemeldeten Daten aus den Jahren 1931-1975 als Quelle für die Ahnenforschung

Das Werk bietet einen wesentlichen Beitrag zur Besprechung der Rolle von Amtsarchivalien als Quellen der genealogischen Forschungen. Es werden Aktenhefter mit

Ausweisen sowie Registrierungen aus dem Zeitraum zwischen 1931 und 1975 behandelt. Als Forschungsgegenstand dienen die im Archiv der Stadtverwaltung Krakau gesammelten Urkunden. Das Werk ist in zwei grundlegende Teile gegliedert. Der erste Teil betrifft Aktenhefter mit Ausweisen von verstorbenen Personen. Im zweiten Teil beschäftigt man sich wiederum mit Dokumentation von Kontrolle der Bevölkerungsbewegungen, also mit häuslichen Meldebüchern und Karten des Melderegisters. Es wird der Einführungsprozess der Registrierurkunden im rechtlichen, historischen und gesellschaftlichen Sinne dargestellt. Die Rolle dieser Dokumente über die Jahre hinweg innerhalb von Jahren ist hervorgehoben. Man berührt auch die Art und Weise, in der Akte zu genealogischen Zwecken zur Verfügung gestellt sind. Es werden auch Zustand der Dokumente sowie die ihn prägenden Faktoren besprochen. Bei der genealogischen Suche nach den im 20. Jahrhundert lebenden Vorfahren wurde die unstrittige Rolle der in oben genannten Dokumenten aufbewahrten Informationen nachgewiesen.

**Archives officielles au service de la généalogie.
Contribution au rôle des enveloppes des cartes d'identité et des
documents ont communiqué des données à partir des années 1931-1975
en tant que source pour la recherche généalogique**

Le présent travail est une contribution pour aborder la question concernant le rôle des archives officielles comme les sources pour des recherches généalogiques. L'étude parle de l'ensemble des dossiers des cartes d'identité et les documents d'enregistrement des résidents en vigueur dans les années 1931-1975. Les documents rassemblés dans les Archives de Cracovie constituent l'objet de cette recherche. Ce travail a été divisé en deux parties. La première d'entre elles était consacrée aux dossiers des pièces d'identité des personnes décédées. La deuxième partie abordait la question de la documentation concernant le contrôle du mouvement de la population, y compris les registres domestiques d'enregistrement et les documents relatifs aux registres des résidents. Dans la thèse, on a présenté le processus d'introduction des documents d'enregistrement à l'usage public d'un point de vue juridique, historique et social. On a relevé le rôle de ces documents au fil des années. On a soulevé la question de la méthode qui sert à donner l'accès aux actes à des fins généalogiques. On a décrit l'état de conservation des documents et les facteurs qui ont eu un impact sur cet état de choses. Certes, on a montré une grande importance des informations incluses dans les documents étudiés dans le processus de la recherche généalogique pour les ancêtres ayant vécu au XXème siècle.